

Отже, головним критерієм прогресу на шляху сталого сільського розвитку має стати підвищення якості життя сільського населення, нації в цілому на основі збереження її природноресурсного потенціалу на довгострокову перспективу.

ОБМЕЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СВОБОДИ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗБУДОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ: АРГУМЕНТИ «ЗА» І «ПРОТИ»

*О. В. Овсієнко, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

Загальна ідея соціальної держави, за класичним визначенням Л. фон Штейна, полягає у тому, що держава зобов'язана підтримувати абсолютну рівність у правах для різних суспільних класів, для окремої особистості, що самовизначається, завдяки своїй владі та має сприяти економічному і суспільному прогресу всіх громадян. Оскільки реалізація цих завдань передбачає певну матеріальну основу, держава змушена втручатися у процеси розподілу та перерозподілу суспільного продукту, обмежуючи майнові інтереси тих членів суспільства, що володіють більшою економічною владою. Із часом, у міру зростання вимог до робочої сили, зумовлених науково-технічною революцією, втручання держави дедалі більше активізується. З'являється необхідність забезпечити рівні права у доступі до навчання, медичного забезпечення, соціального захисту та у розвитку території.

Економічні методи, спрямовані на реалізацію цих завдань, — прогресивні системи оподаткування, податкове стимулювання соціальної відповідальності бізнесу, визначення пріоритетів у фінансуванні соціальних програм, — передбачають державний примус та діють таким чином, що обмежують права одних соціальних груп на користь інших. Отже, прагнення рівності у правах самозаперечується способами її досягнення — примусовим, свідомим обмеженням з боку держави економічної свободи окремих суб'єктів. Таким чином, можна стверджувати, що загальна ідея соціальної держави містить суперечності між метою (підтримка абсолютної рівності у правах, сприяння економічному і суспільному прогресу всіх громадян) та методами її досягнення.

Розвиток цих суперечностей у вітчизняній економіці підриває фінансову основу соціальної держави. Загальновідомо, що рівень існуючих в Україні

базових соціальних гарантій не сприяє економічному та суспільному прогресу громадян. Так, заниженими є величина прожиткового мінімуму, рівень оплати праці у бюджетній сфері; недостатнім для забезпечення рівності та реальності прав на якісне медичне обслуговування є фінансування охорони здоров'я. Однією з причин цього є недонадходження до державного бюджету через масове ухилення від оподаткування.

Показовим прикладом є використання офшорних схем у зовнішній торгівлі. При експорті фірма продає офшорній компанії товар за максимально заниженою ціною. Потім офшорна компанія перепродає товар кінцевому покупцю за рівнем ринкових (світових) цін. Оподатковуваний прибуток національного експортера мінімальний, а різниця між реальною і заниженою цінами при експорті утворює прибуток офшорної компанії, зареєстрованої у країні з пільговим або нульовим рівнем оподаткування. Подібні схеми використовуються при імпорті (із завищенням вартості товару), а також при операціях з давальницькою сировиною. За даними неурядової організації Tax Justice Network, вітчизняна економіка посідає 9-те місце у світі за виведенням капіталу в офшорні зони: за 21 рік незалежності в офшори було виведено 167 млрд дол.

З метою протидії ухиленню від оподаткування через офшорні схеми у багатьох країнах світу застосовується державний контроль над ціноутворенням у зовнішньоекономічних операціях. Так, у країнах ОЕСР діє принцип «втягнутої руки»: якщо податкові органи виявлять, що операція проведена за ціною нижче середньоринкової, продавцю донараховуються податкові зобов'язання, розраховані виходячи з недоотриманого прибутку. Прибуток пов'язаних компаній автоматично включається у загальну суму оподаткованого прибутку материнської структури. Це суттєво обмежує економічну свободу, адже суб'єкти господарювання мають повне право укладати зовнішньоекономічні угоди за будь-якими цінами, якщо іншого не передбачено законодавчими вимогами.

В Україні докладаються певні зусилля, спрямовані на протидію офшорному бізнесу. Наприклад, норми ст. 161 Податкового кодексу України ускладнюють ухилення від оподаткування через імпорتنу офшорну схему (на валові витрати можна відносити 85 % вартості товарів, придбаних у нерезидентів, що мають офшорний статус). Разом з тим запровадити правові механізми, які б обмежували втечу від податків завдяки використанню експортної схеми, виявилось набагато складніше. Навіть закріплення у Податковому кодексу України інституту звичайних цін (ст. 39.15) не забезпечує належну реалізацію принципу «втягнутої руки», оскільки припускає свідоме заниження цін на величину до 20 %.

Звісно, правові обмеження, накладені на використання офшорних схем, могли б суттєво розширити податкові надходження та сприяти створенню необхідних фінансових передумов соціалізації економічного розвитку. Однак спроби ввести обмеження неодмінно зустрічають організований опір з боку зацікавлених фінансово-промислових груп, у тому числі в законодавчих органах влади. При цьому наголошується на тому, що процес визначення «звичайних цін» містить корупційну складову, значно обмежує економічну свободу, бюрократизує господарську діяльність, штучно посилює асиметрію в умовах ведення бізнесу.

У цілому можна погодитися з тим, що перетворення принципу рівності господарських умов на базовий принцип рівності у соціальній державі є зовсім не беззаперечним. Як правило, суспільне виправдання та підтримку цей принцип знаходить у випадках вирівнювання матеріальних умов, підтримки гідного рівня життя для всіх. Так, народжені у бідних родинах теж повинні мати право на гарну освіту, а безробітні з об'єктивних причин — на фінансову допомогу. Але в інших випадках використання цього принципу виявляється набагато складнішим. Його реалізація майже завжди передбачає економічну дискримінацією окремих суб'єктів господарювання. Наприклад, надання податкових пільг підприємствам при прийомі на роботу молодих фахівців дискримінує їх конкурентів на ринку праці. Реалізуючи принцип рівності умов, держава змушена свідомо та послідовно вдаватися до порушення рівності, що зайвий раз підкреслює наявність суперечності між метою соціальної держави та методами її досягнення.

В Україні склалася ситуація, яка може бути описана словами Р. Дворкіна: «Іноді забезпечити рівність можливо тільки ціною обмеження свободи, а наслідки свободи інколи виявляються згубними для рівності». З одного боку, певні обмеження економічної свободи (зокрема, спрямовані на протидію використанню офшорних схем) можуть бути корисними з точки зору забезпечення рівності та реальності соціально-економічних прав переважної більшості громадян (на справедливий прожитковий мінімум, мінімальну заробітну плату, гідну освіту, медичне забезпечення, соціально-культурний розвиток). З другого боку, економічна свобода в її вітчизняному втіленні лише посилює дисбаланс між найманою працею і капіталом, відкриває можливості використання суспільних ресурсів на користь окремих бізнес-груп.

Чинна в Україні нормативно-правова база є недостатньою для пом'якшення суперечностей між економічною свободою та забезпеченням рівності і реальності соціально-економічних прав. Тому її подальше вдосконалення передбачає копітку роботу щодо пошуку таких економіко-правових механізмів, які б забезпечували вирівнювання умов господарювання для всіх без винятку суб'єктів економіки та дозволяли нормалізувати баланс економічної влади між найманою працею і капіталом.